

ASKERİ TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

(ULUSLARARASI ASKERİ TARİH
KOMİSYONU ÜYESİ)

GENELKURMAY ATASE VE
DENETLEME BAŞKANLIĞI YAYINLARI

YIL:4 Şubat 2006

SAYI:7

Sahibi
Genelkurmay ATASE ve Denetleme
Başkanlığı

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Dz. Öğ. Kd. Alb. S. Ömer ERENOĞLU

Dergimizdeki yazı ve resimlerin her hakkı saklıdır; ancak, kaynak gösterilmek suretiyle iktibas edilebilir.

Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan makaleler yazarlarının kişisel görüşlerini yansıtır. Bu itibarla Türk Silâhlı Kuvvetlerinin görüşlerini yansıtmaz.

ISSN 1303 – 9342

ANKARA
GENELKURMAY BASIM EVİ
2006

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

Birinci Dünya Savaşı
Öncesinde İngiltere'nin
Kıbrıs'ta Türk Toplumunu ile
İdarî İlişkisi

Nuri ADIYEKE 1

Osmanlı PTT'sinin Yardım
Dernekleriyle İlişkisi ve Şehit
Çocuklarına Desteği: Evladı
Şüheda Vergisi

Tanju DEMİR 7

Menemen Olayına Kıbrıs
Türklerinin Tepkisi

Mehmet DEMİRYÜREK 13

XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında
Şebinkarahisar-Giresun
Ticaret Yolu (İpek Yolu)

İsmail H. DEMİRCİOĞLU
Nazım KURUCA 35

Tanzimat'ın İlânı Sırasında İç
Güvenlik Anlayışının Niteliği
ve Uygulamaları Üzerine

Ali SÖNMEZ 43

1913 Türk-Bulgar Mübadele
Sözleşmesi

Serdar SARISIR 55

Pierre Loti'ye Göre Ermeni
Sorunu

Adil DAĞISTAN 61

XIX. Yüzyılda Ermeni
Meselesinin Ortaya Çıkışında
Etkili Olan Unsurlar ve
Ayrılıkçı Ermeni Faaliyetleri

Bülent Yıldırım 73

Bir Türk İstihbarat Görevlisi:
Ahmet Esat Tomruk (İngiliz
Kemal) [1892-93 (R.1308)-
14.02.1966]

Zekeriya TÜRKMEN 93

Anadolu'da Türk Fethi Öncesi
Bizans Yerleşme Düzeni ve
Savunma Sisteminin Mekân
Organizasyonu: Kale İskân
Yerleri Üzerine Bir Araştırma

Koray ÖZCAN 103

ASKERÎ TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Hakemli Dergi

Yılda iki sayı yayımlanır.

Yıl:4 Şubat 2006 Sayı:7

ISSN: 1303-9342

Yayın Kurulu

Dr. Öğ. Alb. Mehmet ÖZDEMİR

Tarih Uzmanı Hayriye YALÇIN

Düzeltili/Sayfa Düzeni

Uzm. Yasemin TAŞCI

Danışma Kurulu

Prof. Dr. İlber ORTAYLI
Prof. Dr. Reşat GENÇ
Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL
Prof. Dr. Ali İhsan GENCER
Prof. Dr. Mete TUNÇOKU
Dr. Rıfat UÇAROL

E. Korg. Hüseyin IŞIK
Dr. E. Tümç. Güngör CEBECİOĞLU
E. Tuğg. Fahri ÇELİKER

Hakem Kurulu

Prof. Dr. Ergün AYBARS
Prof. Dr. Yücel ÖZKAYA
Prof. Dr. Özkan İZGİ
Prof. Dr. Enver KONUKÇU
Prof. Dr. İsrail KURTCEPHE
Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ
Doç. Dr. Yusuf SARINAY
Yard. Doç. Dr. Kemal ARI
Dr. Yusuf ÇAM
Dr. Öğ.Kd. Alb. Yavuz ÇZGÜLDÜR
Dr. Öğ. Alb. Mehmet ÖZDEMİR
E. Dr. Öğ. Alb. Ali GÜLER
Dr. Öğ. Yb. Zekeriya TÜRKMEN
Dr. Öğ. Yb. Suat AKGÜL

Tel: 0 312 402 23.18-19-20

Faks: 0 312 417 01 32

Elmek: j7obs@tsk.mil.tr

Yazışma Adresi

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) ve Denetleme (Dent.)
Başkanlığı 06100 Bakanlıklar/Ankara

GENELKURMAY BASIM EVİ
YAYIN NUMARASI : 2006/2

BİR TÜRK İSTİHBARAT GÖREVLİSİ:
AHMET ESAT TOMRUK (İNGİLİZ KEMAL)
[1892-93 (R. 1308)-14.02.1966]

Zekeriya TÜRKMEN*

Kurtuluş Savaşı sırasında gerek Yunan gerekse İngiliz gizli servislerinin elinde bulunan raporları, Ankara'ya bildirerek Türk kuvvetlerinin savaştan başarılı çıkmasını sağlayan ünlü Türk casusudur.

Ahmet Esat Tomruk Rumî 1308, milâdi 1892-93 yılında İstanbul'da Altımermer'de doğdu.¹ Babası Evkaf Nezareti Varidat Kalemi Müdürü Mehmet Raşit Bey, annesi ise Sıdika Hanımdır. Mehmet Raşit Bey, eğlence hayatını seven birisi olmasından dolayı, bütün malını mülkünü bu yolda harcamış; geride çocuklarına sadece Bahçekapı'da bir dükkân bırakarak genç yaşta vefat etmiştir. Babası öldüğünde (1897-98) Ahmet Esat, beş yaşında yetim kalmıştır.

Babasının vefatından sonra Ahmet Esat, o sırada Hazinei Hassa Kalemi kâtibi olan dayısı Sezai Beyin himayesine girmiş, annesi ve dayısı ile birlikte Beyoğlu-Taksim'de Kazancı Mahallesi'nde kiraladıkları evde yaşamaya başlamışlardır. Ahmet Esat, kendini hatırlamaya başladığında artık dayısının himaye ve gözetimi altındadır. Dayısının maddî durumu iyileşince aile Boğaziçi'nde Emirgân'a taşınmıştır. Emirgân kırlarında koşup eğlenmeyi çok seven Ahmet Esat, sporla da çocukluktan itibaren yakinen ilgilenmeye başlamış; ilk spor derslerini de Hariciye müsteşarı olan komşuları Talat Beyden almaya başlamıştır. Talat Bey, Ahmet Esat gibi mahallenin çocuklarına yüzme ve yelken dersleri vermiştir. Ahmet Esat'ın hayallerinde ise meşhur bir pehlivan olmak vardır.²

Ahmet Esat, ilköğrenimini Emirgân'da tamamladı. Daha sonra dayısı tarafından Galatasaray Lisesine kaydedildi. Galatasaray Lisesine kaydolduğunda okulun müdürü meşhur tarihçi Abdurrahman Şeref Beydir. Ders nazırı yani eğitim-öğretimden sorumlu müdür ise Cemil Beydir. Galatasaray Lisesine 679 numara ile kaydedilen Ahmet Esat'a dayısı haftalık olarak da beş kuruş vermektedir. Galatasaray'a kaydolduğunda sınıfın en küçüğü olduğundan sempatiyle karşılanan Ahmet Esat'ın arkadaşları arasında Ruşen Eşref (Ünaydın), Fuat ve Kemal adlı öğrenciler vardır. Bu

* Dr. Öğ. Yb. Gnkur. ATASE ve Dent. Başkanlığı TSK Atatürk Araştırma ve Eğitim Merkezi Genel Sekreterliği

¹ Ahmet Esat Tomruk'un doğum tarihi ihtilâfıdır. Ansiklopedilerde verilen bilgiler ise son derece yetersizdir. Yazar Recai Sanay, Esat Tomruk hayatta iken bizzat kendisinden dinleyerek kaleme aldığı anılarında 1887 yılında doğduğunu belirtir. Bk. Recai Sanay; Türk Casusu İngiliz Kemal İstiklal Harbi'nde, c.I, İstanbul, Tarihsiz (Muhtemelen 1947). Esat Tomruk'un ölümü üzerine gazetelerde çıkan kısa özgeçmişlere bakıldığında bir kısmı 70 yaşında, bir kısmı da 73 yaşında vefat ettiğini yazar. Bk. Milliyet; 16 Şubat 1966. Cumhuriyet; 16 Şubat 1966.

² Zekeriya Türkmen; İngiliz Kemal (Ahmet Esat Topruk) Millî Mücadele Dönemi Hatıraları, Ankara, 2000, s.1.

arkadaşlarının da kendisi gibi yetim olduğunu öğrenir. Ahmet Esat kendi deyimiyle bu arkadaşlarıyla birlikte okulda âdeta bir yetimler birliği kurmuşlardır.

Galatasaray Lisesinde parlak bir öğrenci olan Ahmet Esat, özellikle Fransızcasını geliştirmiş, yurt dışından edindiği arkadaşları ile mektuplaşmaya başlamış, yurt dışından adına sık sık mektupların gelmesi dönemin iktidarının ilgisini çekmiş ve hafiyeler tarafından takibe alınmıştır. Hatta bu sırada Fransa'da yayımlanan Mon Dimanche gazetesi kanalıyla, edindiği yabancı arkadaşlarıyla kartpostal mübadelesine de başlar. II. Abdülhamit idaresinin takibinden dolayı Paris'te bulunan Ahmet Rıza Beyden kendisine gönderilen bir kart, yakın çevresindekilerin haklı olarak endişelenmelerine yol açar. Ahmet Rıza Bey, Galatasaray öğrencisi Ahmet Esat'a gönderdiği kartta, "İstibdadın hür çocukları, sizi tebrik eder; ihtiyatlı olmanızı tavsiye ederim." tarzında bir ifade kullanmıştır. Ahmet Esat bu kartı dayısı Sezai Bey'e gösterince, endişeye kapılan dayısı, kartı hemen yok eder. Galatasaray Lisesindeki öğrenciliği esnasında, öğrenciler arasında yönetime karşı gizli teşkilat kurduğu gerekçesiyle de devamlı gözetim altında tutulmuş; hatta bir ara dönemin hafiyeleri tarafından tutuklanarak Yıldız Sarayı'na götürülmüş; suçsuz olduğu tespit edildikten sonra serbest bırakılmıştır. Ahmet Esat gerek okul içinde olsun gerekse okul dışında olsun hareketleriyle kabına sığmayan, enerjik, zeki bir çocuk olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı okul idaresi tarafından da deyim yerinde ise belâlı bir tip olarak tanınmıştır.³

Ahmet Esat'ın annesi ve dayısı oğullarının hafiyelerin devamlı takibi altında olmasından dolayı endişelenmişler; özellikle dayısı yurt dışına çıkması konusunda yeğenini ikna etmiştir. Yurt dışına, dayısının tanıdığı bir Yahudi simsarın aracılığıyla bir İngiliz vapur kumpanyasına irtibata geçilmiş; Ahmet Esat kaçak olarak bu vapura binmiştir. Ahmet Esat muhtemelen 1908 yılında İngiltere'ye gitmiştir. Ahmet Esat, bu yolculuk esnasında gemi kaptanı ile dostluk kurar ve ona İngilizce baba anlamına gelen "Dad" kelimesiyle hitap eder. Henüz 16 yaşında olan bu kıvrıkcık sarı saçlı, mavi gözlü çocuğu, gemi kaptanı da sever ve "Körli" adını verir. Kaptanla Ahmet Esat arasında baba-çocuk ilişkisi başlar. Kaptana, İngiltere'de kimsesi olmadığını ve okumak istediğini anlatır. Londra'da gemiden indikten sonra, kaptanla birlikte evine giden Ahmet Esat, Kaptanın karısı Miss Wildım tarafından da sevgiyle karşılanır. Baba olarak hitap ettiği, İngiliz kaptan kendisine her zaman iyi davranmış; ara sıra yaptıkları sohbetlerde ise, ülkesini hiçbir zaman unutmaması gerektiğini hatırlatmış; Ahmet Esat'ın Türkiye'ye ait olduğunu unutmamasını tavsiye etmiştir. Ahmet Esat bu arada İngiltere'de "Navy College"e kaydolur. Galatasaray Lisesinde boksa ilgi duymuş, bazı kuralları öğrenmiştir. Navy College'de ise artık profesyonel olarak boks sporu ile ilgilenmeye başlamış; hatta okulda aldığı başarılarla ün kazanmıştır. Ahmet Esat, 1914 yılında Navy College'den mezun olmuştur.⁴

³ a.g.e.; s.2.

⁴ a.g.e.; s.2-3.

Mezun olduktan sonra İngiltere'de bir müddet kalmış, bu arada Fransa başta olmak üzere diğer Avrupa ülkelerini de gezmiştir. İngiltere'de kaldığı yıllarda İngilizcesini çok geliştirmiş; bir İngiliz'den daha fazla bu dilin ayrıntılarını, dil bilgisi kurallarını öğrenmiştir. O kadar ki, İngiliz dilinin her türlü şivesini rahatlıkla konuşabilecek düzeye gelmiştir.

Yurt dışında kaldığı süre zarfında, batı uygarlığını, batı insanının hayat tarzını çok yakından incelemiş; daha sonraki hayatında ise bunları bir bir uygulamaya koymuş; bir Avrupalı gibi yaşamaya dikkat etmiştir. Avrupa'da yaşadığı süre zarfında Avrupa sosyetesine ile birlikte olan, onların meclislerine katılan Ahmet Esat Tomruk, eğlence hayatı ile de yakından ilgilenmiş; Avrupa şehirlerindeki hayatı, çoğunlukla zengin kişilerin devam ettikleri merkezlerde geçmiştir. Avrupa'nın çeşitli ülkelerine yaptığı seyahatlerle bilgi ve kültürünü artırmıştır.

Ahmet Esat Tomruk, Galatasaray Lisesinde amatörce, Navy College'de öğrenci iken profesyonelce ilgilendiği boks sporu ile Avrupa'da artık bir profesyonel gibi uğraşmaya başlamış; ringlerde isminden bahsedilir olmuştur. Ahmet Esat Tomruk, 2 Ağustos 1914 tarihinde Birinci Dünya Savaşı başlayıp Almanya'nın Fransa'ya savaş ilân etmesi üzerine ülkesine dönmek için daha uygun olacağına kanaat getirerek 1914 yılı Ağustos ayında İstanbul'a dönmüştür. Seferberlik ilân edildiğinden bir müddet sonra Ahmet Esat da topçu asteğmeni olarak Çanakkale Cephesi'ne sevk edilmiş; V nci Ordu karargâhında göreve başlamıştır. Çanakkale Cephesi'nde hastalanan Ahmet Esat'a bir müddet tebdilihava verilir ve İstanbul'a gönderilir. İstanbul'da kaldığı süre zarfında izin tecavüzünde bulununca durum mahkemeye intikal eder; Enver Paşanın aracılığıyla kurtulur ve tekrar cepheye gönderilir. Özellikle Çanakkale Cephesi'nden İstanbul'a gizli olarak gelen İngiliz denizaltıları ile ilişkiler kuran Ahmet Esat Bey, Lawrens adıyla anılan ünlü İngiliz casusunun peşine takılmış, bir müddet onun faaliyetleri hakkında hükûmete bilgiler aktarmıştır. Ahmet Esat Tomruk, bu arada Büyük Cemal Paşa diye bilinen İttihatçıların meşhur lideri ile de yakın diyalog kurmuş, onun güvendiği kişiler arasında yer almıştır. Çanakkale muharebelerinden sonra İstanbul'a dönünce, yine boks sporuyla ilgilenmeye devam etmiştir. Bu sırada, öğrencilik yıllarından beri fikirlerini kendine yakın bulduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti ile de yakın temasa geçmiştir. Cemiyetin İstanbul şubesinde faaliyette bulunmuştur. Ahmet Esat Tomruk bu arada, İttihat ve Terakki Cemiyetinin askerî kanadı tarafından kurulmuş olan ve ülkenin her yanında çeşitli meslek grubu, cins ve mezhepten insanların görev yaptığı Teşkilâtı Mahsusa örgütüne kayıt oldu. Teşkilâtı Mahsusada önemli görevleri üstlendi. Ünlü ittihatçılardan Kara Kemal ve Dramalı Rıza Beylerden çetecilik dersleri aldı. Bir ara Kutülmare'de esir edilen İngiliz Generali Tawshen'in yanına hapsedilerek ondan gerekli bilgileri almakla görevlendirildi.⁵

⁵ a.g.e.; s.3-4.

Ahmet Esat Tomruk'un Birinci Dünya Savaşı dönemindeki faaliyetleriyle ilgili bilgilerimiz son derece kısıtlı bulunmaktadır. Teşkilâtı Mahsusanın içerisinde yer aldığı, önemli görevler üstlendiği bir gerçektir. Anılarından öğrendiğimiz kadarıyla, Mütareke dönemindeki faaliyetleri hakkında bilgiler daha ayrıntılı olarak yansıtılmıştır.

1918 yılında İstanbul'un işgalinden sonra İngilizlerin şehirdeki baskıları giderek artmıştır. İngilizler İttihat ve Terakki Cemiyetinin önde gelenlerini tutuklamaya başlamışlar, başkentte âdeta bir İngiliz terörü estirmeye başlamıştı. Bu sırada İngiliz boksörlerle de ringlerde mücadele edip başarılar kazanan Ahmet Esat Tomruk; sporcu İngiliz askerlerinin de ilgisini çekmiştir. Hatta bir İngiliz gibi bu dili konuşması İngilizler tarafından sempati ile karşılanmasına neden olmuştur.

Ahmet Esat Tomruk'un, İngilizler tarafından tutuklanan İttihatçıları kurtarma yolundaki gayretleri ve İngilizlerle yürüttüğü pazarlık bir sonuç vermemiş; bu çabalarından dolayı İngiliz istihbaratı tarafından tutuklanarak Beyoğlu'ndaki İngiliz hapishanesine atılmıştır. Bu hapishanede pek çok işkenceye maruz kalan Ahmet Esat Bey, bir ara firar teşebbüsünde bulunmuş, yabancı bir gemiyle yurt dışına kaçarken Çanakkale Boğazı'nda yapılan arama sırasında yakalanmış ve tekrar İstanbul'a getirilerek hapse atılmıştır. Bir süre sonra da İstanbul'dan alınarak Çanakkale'de bulunan İngiliz Sahra Hapishanesi'ne gönderilmiştir. Orada Hintli Müslüman askerlerle yakın ilişkiye girmiş; onların sempatisini kazanmış; bir müddet sonra buradan da kaçmayı başarmıştır.

Ahmet Esat Bey, İngiliz Sahra Hapishanesi'nden kaçtıktan sonra karşı kıyıya geçmiş, uzun bir gece yürüyüşünden sonra Lapseki kasabasına varmış, rast geldiği köylerde karnını doyurarak, hirpanî bir kıyafet içerisinde Biga'da Kuvayı Milliyecilere sığınmıştır. Bir süre sonra oradaki milislerle yakın diyalog kurmuş, onlara başından geçenleri anlatarak kendini de tanıtmıştır. Ahmet Esat Bey, Biga'da kaldığı süre içinde burada bulunan Kuvayı Milliye gruplarını ve halkın genel psikolojisini de yakından tanıma fırsatı bulmuştur.⁶

Biga yöresinde Kuvayı Milliye ile temasa geçtikten sonra 61 nci Tümen Komutanı Albay Kâzım (Özalp) Bey ile de tanışan Ahmet Esat Bey, mükemmel İngilizcesi sayesinde kendisine verilen özel görevlerde Amerikalı gazeteci kimliğine bürünerek gerekli bilgileri toplamayı başarmıştır.⁷ Davranışları ve konuşma tarzı, fiziksel görüntüsü tıpatıp bir İngiliz'e benzeyen Ahmet Esat Bey; Biga yöresi Kuvayı Milliyecileri tarafından "İngiliz Kemal" adıyla anılmaya başlanmıştır. Ahmet Esat Bey ise kendisine bu teklif geldiğinde lâkap adı olarak çok sevdiği boksörlerden Kemal (Bikof) Beyin

⁶ a.g.e.; s.3-4.

⁷ Kâzım Özalp, Milli Mücadele dönemiyle ilgili kaleme aldığı eserinde İngiliz Kemal'e de birkaç sayfa ayrılarak yaptığı faaliyetleri özetlemiştir. Bk. Kâzım Özalp; Milli Mücadele 1919-1922, c.I, Ankara, 1988, s.81-114.

ismini almak istediğini belirtmiştir. Öte yandan ölümünden sonra gazetelerde yayımlanan bilgilerde ise bu ismin kendisine ATATÜRK tarafından verildiği yorumu yapılmıştır. Ahmet Esat Tomruk anılarında, Biga bölgesindeki Kuvayı Milliyecilerin bu ismi kendisine lâıyk gördüklerini belirtir. 1919 yılından itibaren Ahmet Esat Bey, artık İngiliz Kemal olarak anılmaya başlanacaktır. İngilizcenin her türlü aksanını rahatlıkla konuşan Esat Tomruk, sarışın, mavi gözlü biri olmasından dolayı siması ile de âdeta bir İngiliz'i andırmaktadır. İngiliz Kemal, Balıkesir bölgesinde Anzavur ve Gâvur İmam'la yapılan mücadelelerde aktif olarak görev yapmıştır. Özellikle Anzavur'la Amerikalı gazeteci kimliğine bürünerek Bandırma'da yaptığı mülakat ve aldığı bilgiler Albay Kâzım Bey için son derece önemli idi. Nitekim bu bilgiler değerlendirilerek Anzavur'a karşı yürütülecek politika belirlenmiştir.

Yunan ileri harekâtı başlayınca Balıkesir bölgesinden Bursa'ya oradan da Eskişehir üzerinden Ankara'ya ulaşan İngiliz Kemal; Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Albay İsmet (İnönü) Bey ve Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa tarafından da kabul edilmiştir. Yapılan bu görüşmeden sonra, İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve Rumca bildiği de dikkate alınarak Genelkurmay Başkanlığı İstihbarat Şubesinde görevlendirilmiştir. Artık bundan böyle Ahmet Esat Bey, Genelkurmay Başkanlığının bir istihbarat memurudur. Ahmet Esat Bey, Genelkurmay karargâhında kendisine görev verildikten sonra, Albay İsmet Beyin huzuruna çıkarılmıştır. Anılarından öğrendiğimize göre, İsmet Paşa, karşısına oturduğu Ahmet Esat Beye masada duran tabanca, bayrak ve Kur'anıkerim üzerine elini koyarak "İcap ederse vatani için canını feda etmekten kaçmayacağına dair" sadakat yemini ettirmiştir. Ahmet Esat Bey, anılarında, her an ölümün yakın olduğu bir yolun yolcusu olarak büyük bir gururla bu vatan görevini kabul ettiğini ifade eder. Ahmet Esat Beye Genelkurmay tarafından verilen görev, Yunan ordusu karargâhına girip gerekli bilgileri toplamak; bu bilgileri vakit kaybetmeden Ankara Hükûmetine aktarmak idi.⁸

Ahmet Esat Bey görevini öğrendikten sonra, Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve İsmet Paşa ile vedalaşarak Ankara'dan ayrılır. Hedefi, İzmir'deki Yunan ordusu karargâhıdır. Artık hedefe ulaşmak üzere gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra yola çıkar. Kara yoluyla Antaiya'ya giden Ahmet Esat Bey, orada Amerikalı gazeteci Herri Williy kimliğine bürünerek gerekli belgeleri, pasaport ve saireyi de Trablusgarplı Sait takma adıyla İtalyan Konsolosluğundan temin ettikten sonra Antalya'daki Hidiviyet kumpanyası vapurlarından birine binerek Rodos'a geçer. Rodos'ta kendini Amerikalı gazeteci ve sinema muhabiri olarak tanıtır. O sırada Rodos'ta bulunan İzmirli Musevîlerden tüccar Zaharof ile tanışır. Zaharof kendisine tercümanlık yapar. Rodos kumarhanelerinde bir gecede çeşitli oyun hileleriyle kazandığı 45.000 frank ile kendi deyimiyle İzmir'deki vatan görevine başlar.

⁸ Türkmen; s.5.

Ahmet Esat Beyin İzmir'deki hayatı bonkör bir Amerikalı gibi geçmiş; İzmir'in ileri gelen gayrimüslimleri ve Yunan subayları tarafından gıpta edilen bir kişi olarak görülmüştür. Kısa sürede gece hayatının aranan siması olan Ahmet Esat Bey, üst düzey Yunan subaylarıyla da samimiyetini artırmış, hatta onların en gizli toplantılarına dahi katılmış, aldığı bilgileri İzmir'de kendisi gibi görevli bulunan Uşaklı Alaattin (Tiritoğlu) vasıtasıyla Antalya mutasarrıfı Aşir Bey'e aktarmıştır. Aşir Bey de aldığı bilgileri Genelkurmay Başkanı İsmet Paşaya günü gününe iletmıştır.

Ahmet Esat Bey (İngiliz Kemal), bu arada Yunan Ordusu Başkomutanı Papulas ile de gazeteci kimliğiyle mülakat yapmış, Yunan kralının Anadolu'ya yapacağı ziyareti takip edecek gazeteciler arasında yer almıştır.

Çerkez Ethem'in Yunan ordusuna sığındığı sırada Ethem'in adamları tarafından Yunanlara ispiyon edilen Ahmet Esat Bey, kısa sürede Yunan makamları tarafından yakalanmıştır. Bir süre sonra Yunanlar tarafından Divanharbe verilmiş; fakat, o bu tutukluluk dönemi esnasında hiçbir şekilde Türkçe konuşmayarak kimliğinin meçhul kalmasını sağlamıştır. Hatta, Yunan hâkimler bile onun Amerikalı olduğuna kanaat getirmişlerdir. Ahmet Esat Bey, bilâhare İzmir'deki hapishaneden Yunanistan'a nakledilmiş, bir süre Atina'daki hapishanelerde kalmıştır. Yunan hapishanelerinde çok sıkıntılı günler geçirmiş, bir yolunu bularak Atina'daki hapishaneden kaçmayı başarmıştır.

Hapishaneden parasız pulsuz bir şekilde kaçan Ahmet Esat Bey, el becerileri konusunda mahir biri olduğundan caddede avare avare dolaşan bir Rum'dan aldığı bir miktar para ile bir Fransız şilebine kaçak olarak binip İzmir'e gelmiştir. İzmir'e geldiği sırada Türk orduları, Yunanları denize dökmüş, bütün ordu karargâhı Bornova'da konuşlandırılmış durumda idi. Ahmet Esat Bey, bu sırada Genelkurmay karargâhına uğrayıp Fevzi Paşa ile görüşmüş, başından geçenleri anlatmış; kendisine on beş gün kadar istirahat verilmiştir. Bu süre zarfında İzmir'i dolaşmış; birkaç ay evvel işgal altındaki İzmir'de geçen hatıralarını bir bir gözünde canlandırmıştır. Bu arada İzmir'de Bairokesir'den tanıdığı eski arkadaşları Albay Kazım (Özalp) Paşa, Vasıf (Çınar) Bey, Necati Bey ve Hüsnü Beylerle buluşur. Bir süre sonra da Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilir. Başkomutan, hâl hatırını sorduktan sonra Ahmet Esat Beyin maceralarını dinler. Ahmet Esat Bey, bu arada Kâzım Paşanın kendisine verdiği 10 altın lira ile giyim kuşamını düzeltir, ihtiyaçlarını giderir.⁹

Kendisine bu arada bir müddet Genelkurmay tarafından istirahat verilmiştir. Bir süre sonra tekrar Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ile Fevzi Paşanın huzuruna davet edilmiştir. Bu defaki görevi ise Batı Trakya'dadır. Ahmet Esat Bey, Sofya üzerinden Bulgaristan'ın Rodofsk kasabasından geçerek Batı Trakya'ya girer. Batı Trakya'da ise o sırada Yunan ordusunun hizmetinde bulunan Ermeni Generali Antranik'in karargâhının bulunduğu

⁹ a.g.e.; s.6.

Gümölcine'ye gider. Kendisini yine Amerikalı gazeteci olarak tanıtır. O sırada Amerika'ya gitme sevdasında olan Agop adlı bir Ermeni ile dostluk kurarak bu Ermeni gencinin aracılığıyla General Antranik'in yakınına ulaşır, gerekli bilgileri toplar. Görevi bittikten sonra tekrar Sofya'ya döner. Sofya'da bulunan TBMM Hükümeti elçilik başkâtibi Numan (Menemencioğlu) Bey ile de görüşür. Ahmet Esat Bey böylece bu görevini de başarıyla tamamlayıp Ankara'ya döner. Kendisi bu görevi hakkında fazla bilgi vermez; kanaatimizce Trakya'nın Türk orduları tarafından geri alınması hususuyla ilgili olması muhtemeldir.

Ahmet Esat Bey, 1924 yılında Genelkurmaydaki istihbarat görevinden ayrılmış; Milli Mücadele dönemini içeren anılarını yazıp yayımlamıştır. Ahmet Esat Bey, başkente dönünce kendi deyimiyle "herkesin cemazielevvelini (gizli saklısını) bildiğinden", kendisinden çekinilen bir kişi olmuştur. Hakkında türlü türlü dedikodular çıkarılırlar. Kimi Vahdettin yanlısı, hilâfet yanlısı, kimi de hanedan üyesi gibi göstermeye çalışır. Bütün bu dedikodulara kulak asmayan Ahmet Esat Bey, İstanbul'a yerleşir. Dört yabancı dil bildiğinden tercümanlık yapmaya başlar, bazen de turizm rehberliği gibi işlerle uğraşır. Bu arada 1932 yılına kadar da hafif sıklet boks şampiyonluğunu kimseye bırakmaz. 1932 yılında boksu bırakır. Yüzme ve yelken sporuyla ise yaşlılık dönemine kadar devam eder. Ahmet Esat Beye soyadı kanunu ile boks sporundaki başarısı ve vurduğu sert yumruklardan dolayı "Tomruk" soyadı verilmiştir.

Ahmet Esat Bey, İkinci Dünya Savaşı çıkınca tekrar aranan bir kişi olur. Balkan ülkeleriyle Avrupa ülkelerinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bir istihbarat görevlisi olarak çalışmış; topladığı bilgileri Ankara'ya göndermiştir. Savaş bitince tekrar ülkeye geri dönmüş, hayatını yine İstanbul'da sürdürmüştür.

Türkiye'ye döndükten sonra, bir müddet Anadolu Ajansında görev yapan Esat Tomruk'un, bu görevine ait Anadolu Ajansı Genel Müdürlüğü ve arşivinde yaptığımız araştırmada, -arşiv 1945 yıllarında yandığından ve 1945 yılı öncesine ait bütün belgeler kül olduğundan- her hangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

Ahmet Esat Tomruk uzun yıllar İstanbul Hilton Oteli'nin baştercümanlığını yapmış, fırsat buldukça da turist kabilelerine rehberlik ederek İstanbul'u tanıtmıştır. Ahmet Esat Tomruk bundan sonra hayatının büyük bölümünü İstanbul'da geçirmiştir. Ömrünün sonlarına doğru büyük sıkıntılar içine düşmüş; Emekli Sandığı'na yaptığı müracaat sonunda Vatana Hizmet Tertibinden, kendisine aylık 500 lira verilmesi kararlaştırılmıştır. 26 Haziran 1964 tarihinde kabul edilen kanunda şu maddelere yer verilerek kendisine maaş bağlandığı belirtilmekte idi:

"Mad. 1: Millî Mücadele kahramanlarından olup, fevkalâde hizmetleri görülen İngiliz Kemal namıyla maruf Ahmet Esat Tomruk'a hayatta bulunduğu müddetçe Vatana Hizmet Tertibinden 500 lira aylık bağlanmıştır.

Mad. 2: Bu kanun yayımını takip eden ay başından itibaren yürürlüğe girer.

Mad. 3: Bu kanun hükümlerini Maliye Bakanlığı yürütür."¹⁰

Bu durum Resmî Gazete'nin 11748 tarihli sayısında da yayımlanarak Esat Tomruk'a maaş bağlandığı ilân edilmiştir.

Resmî Gazete'de de yayımlanmasının ardından 1964 yılı Temmuz ayından itibaren Vatana Hizmet Tertibinden maaş alması gerekirken, bürokratik engeller ve aksamalarla karşılaşmıştır. Bu aksaklıklar, Esat Tomruk'un 27 Ağustos 1964 tarihinde Maliye Bakanlığına bir telgraf yazmasına ve bu durumu hatırlatmasına neden olmuştur. Esat Tomruk, Maliye Bakanlığına yazdığı telgrafta şunları dile getiriyordu: "Hidemat-ı Vataniye faslından maaş bağlandığı hâlde şimdiye kadar buna mazhar olamadım; rahatsız ve perişan hâldeyim. İlgililere emrin acele gönderilmesini rica ederim. Kuloğlu Sk. No: 12 S.O.S. Apt. İngiliz Kemal"¹¹

Esat Tomruk'un yukarıda yazılı olan telgrafını alan Maliye Bakanlığı Emekli İşlemleri Daire Başkanlığı 9 Eylül 1964'te hemen Esat Tomruk'a bir telgraf yazarak, Vatana Hizmet Tertibinden maaş alabilmesi için resmî senet düzenlendiğini, bunun için de doğru ikametgâh adresini bildirmesini istemiştir. Birkaç gün sonra Esat Tomruk, el yazısıyla kendi adresini yazıp 15 Eylül 1964 tarihinde Bakanlığa müracaatını yapmıştır.¹² Bakanlığa yapılan bu müracaatın ertesi günü, yani 16 Eylül tarihli yazıda Emekli İşleri Dairesi, ayda 500 lira verilmesi hususunu onaylamış ve Esat Tomruk'a bir resmî belge verilmesini kabul etmiştir. Yazışmaların bitmesini müteakip Ekim ayından itibaren Esat Tomruk, Vatana Hizmet Tertibinden 64'üncü sırada maaş almaya başlamış, aylık olarak da 500 lira tespit olunmuştur. 1 Mart 1963 tarihinden başlamak üzere öncekileri de topluca almıştır. Vatana Hizmet Tertibinden verilen maaşlar kanuna göre zamma tâbi tutulmazken bir yanlışlık eseri olarak Esat Tomruk'un bir müddet zamlı maaş aldığı ve bu alınanların ölümünden sonra geri ödenmesi konusunun gündeme geldiği, fakat bakanlığın bilâhare bunu geri istemekten vazgeçtiğini de belgelerden takip etmekteyiz.

İlk eşi Mevhibe Hanımdan Günseli adında bir kızı olan Ahmet Esat Tomruk, bu eşinden ayrıldıktan sonra 11 Şubat 1943 yılında Dorothy Minnic adlı bir İngiliz aktrisle evlenmiştir. Bu arada İstanbul Beyoğlu Nüfus Müdürlüğünden temin ettiğimiz nüfus kaydında ise Ahmet Esat Tomruk'un çocuğu olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır.¹³ Kanaatimizce nüfus kaydı

¹⁰ T.C. Emekli Sandığı Arşivi; No: VH 000592, Esat Tomruk (İngiliz Kemal) Dosyası.

¹¹ T.C. Emekli Sandığı Arşivi; No: VH 000592. Esat Tomruk (İngiliz Kemal Dosyası).

¹² Esat Tomruk bu telgrafında adresini şu şekilde yazmıştır: Kuloğlu Sk. No: 12, S.O.S Apt. Beyoğlu /İstanbul. Bk. T.C. Emekli Sandığı Arşivi; aynı dosya.

¹³ İstanbul-Beyoğlu Nüfus Müdürlüğüne 25 Haziran 1999 tarihli müracaatımızın sonunda Ahmet Esat Tomruk'un nüfus bilgilerini içeren bir belge gönderilmiştir. Bu belgede İngiliz Kemal'in kendisi ve İngiliz asıllı eşi ne ait bilgiler mevcut olup başka bir bilgi bulunmamaktadır. Bu belgeye göre Ahmet Esat Tomruk, İstanbul ili Beyoğlu ilçesi Hüseyinağa Mahallesi nüfusuna cilt: 0018, kütük: 0023 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. Yine bu belgeye göre Esat Tomruk'un çocuğu olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır.

sonraki tarihlerde düzenlediğinden çocuklarına ait bir kayıt yer almamaktadır. Ahmet Esat Tomruk, kabına sığmayan biri olduğundan bir süre sonra da İngiliz asıllı eşi Mrs. Dorothy ile de aralarında geçimsizlik baş gösterecektir. Gerçi eşinden resmen ayrılmasa da ömrünün son yıllarına doğru ayrı yaşamaya başlamışlardır. Hayatının son yıllarını Beyoğlu'nda Kuloğlu Sokak S.O.S Apartmanı'ndaki 3 numaralı dairede geçiren Ahmet Esat Tomruk, 1964 yılında kısmî felç geçirmiştir. Felç tedavisi amacıyla kaldırıldığı hastahanelerde de durmak istemeyen ve ilk fırsatta kaçmaya çalışan Ahmet Esat Bey, 9 Şubat 1966 tarihinde beyin kanaması geçirmiş ve Fransız Pastör Hastahanesine kaldırılmıştır. Arkadaşları tarafından hastahaneye götürülürken "Benim gibi bir adam ölmemeli. Fakat bu fırtınalı hayatın sonu her hâlde kötüye gidiyor." dediği duyulmuştur.¹⁴ Fransız Hastahanesinde beş gün komada kalan bu ünlü Türk casusu, 14 Şubat 1966 tarihinde sabaha karşı vefat etmiştir. Nüfus kayıt örneği ile birlikte elde edilen bilgilere göre kalp krizi neticesinde ölmüştür. İlk eşi Mevhibe Hanımdan doğma kızı Günseli, nikâhlı eşi Mrs. Dorothy ve İstanbul halkının katılımı ile 17 Şubat 1966 tarihinde Şişli Camii'nde kılınan ikindi namazından sonra Emirgân'daki aile mezarlığına defnedilmiştir.

İngiliz Kemal müstear ismiyle Türk İstiklâl Harbi döneminde büyük hizmetlerde bulunan bu ünlü Türk casusu, İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve Rumca dillerini biliyordu. Kırmızı şeritli "İstiklâl Madalyası"nı kimsenin cesaret bile edemediği zorlukların üstesinden gelerek hakkıyla kazanan ve bizzat ATATÜRK'ten bu madalyayı alan Ahmet Esat Tomruk, "Yacht Club London", "Racing Club Southampton", "National Sporting Club" ve "British Travel Asso" teşekküllerinin üyesi idi. Ahmet Esat Tomruk, profesyonel olarak boks sporu ile uğraşmış ve 1916-1932 yılları arasında hafif sıklet boks şampiyonluğunu korumuştur. Yüzme ve yelken sporlarıyla da ilgilenmiştir. İstiklâl Harbi ve sonraki dönemde yaptıklarıyla Türk kamuoyunda silinmez izler bırakan Ahmet Esat Tomruk, deyimlerimize dahi konu olmuş; zeki birini tarif ederken "İngiliz Kemal gibi zeki adam" deyiminin çıkmasına neden olmuştur.

Esat Tomruk, öğrencilik ve gençlik dönemi ile Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı dönemine¹⁵ ait hatıralarını Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'da neşretmiştir.¹⁶ Daha sonraları (1940-50 yıllarında) yazar Recai Sanay, Ahmet Esat Tomruk'u konuşturarak hayatının çeşitli dönemlerini kendi üslûbunu da katarak romanlaştırmış ve İstanbul'da bulunan Nebioğlu Matbaasında yayımlamış; bu eserler kamuoyunda âdeta kapışılmış, birkaç

¹⁴ Cumhuriyet; 16 Şubat 1966.

¹⁵ Arşivlerimizde İngiliz Kemal'in faaliyetleriyle ilgili pek çok belgenin bulunması muhtemeldir. Nitekim bu belgelerin bir kısmı hâlâ tasnif edilmektedir. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivinde bununla ilgili belgeler mevcuttur. Tasnif çalışmaları devam ettiğinden bunlar değerlendirilememiştir. Meselâ, Gnkur. ATASE Arşivi İstiklâl Harbi Fonunda, Kıs: 641, Ds: 300'de İngiliz Kemal ile İtalyan tebaasından Alberto Renzo ile ilgili olarak (1920-1923) düzenlenmiş 117 adet belge mevcuttur.

¹⁶ Esat Tomruk, bu eserini 1340-1344 yılında İstanbul'da Yeni Matbaa (Babıâli Caddesi, Reşit Efendi Hanı)da kitap olarak neşretmiştir.

baskısı yapılmıştır. Recai Sanay tarafından kaleme alınan İngiliz Kemal Serisi olarak tarihî romanların arasına katılan eserler şunlardır:

1. Türk Casusu İngiliz Kemal İstiklâl Harbinde c.I, c.II
2. Türk Casusu İngiliz Kemal Yunan Zindanlarında
3. Türk Casusu İngiliz Kemal İkinci Dünya Harbi'nde
4. Türk Casusu İngiliz Kemal Lawrens ile Karşı Karşıya
5. İngiliz Kemal Yakınşark İhtilâlcileri Arasında
6. İngiliz Kemal Kıbrıs Muamması Peşinde

İngiliz Kemal'in, K. Esat rumuzuyla bizzat kendisinin, İstanbul'da 1340 (1924) yılında "İşgal ve Mücadele Senelerinde Bir İstanbul Gençinin Yaptıkları" adıyla yayımladığı eser ise yalın anlatımı olan, başka bir yazarın katkı ve fikirlerini içermeyen hatıralardır.¹⁷ Bu bakımdan orijinal kabul edilebilecek bu hatıralar, Türk İstiklâl Mücadelesi'nin gizli kalmış bir yönünü, bir istihbarat görevlisinin faaliyetlerini açığa çıkararak tarihimize bir nebze de olsa katkıda bulunmaktadır. Bahse konu bu hatıralar 2000 yılında tarafımızdan yayıma hazırlanmış ve Kültür Bakanlığı Yayınları arasında çıkmıştır.¹⁸

¹⁷ İngiliz Kemal'in terekesini tarihçi yazar Murat Bardakçı'nın ele geçirdiğini tespit ettik. Kendisinden İngiliz Kemal'e ait fotoğraf talebimiz ise bunları yayımlayacağı gerekçesiyle geri çevrilmiştir.

¹⁸ Bilgi için bk. Türkmen.